

Как силата на идеите може да преобрази една страна (или чикагските момчета и генералите)¹

от Хосе Пинера²

Винаги, когато обяснявам чилийската социално-осигурителна реформа при моите пътувания по света, първите въпроси, които неизменно ми се задават, са: Как такава новаторска реформа може да се случи в една развиваща се (много бавно и много трудно) страна като Чили? Как е била осъществена? Както е казал Данте, единственият момент, в който е уместно човек да говори за себе си, е, когато опитът му може да разясни някакво явление и да послужи на останалите. Позволете ми да извлека някои общи заключения от пътя, който съм изминал в преследването на свободата.

Всичко започна през 1956 година, когато Икономическият факултет на Католическия университет в Чили подписа тригодишно споразумение за сътрудничество с Департамента по икономика на Чикагския университет. Това споразумение беше силно подкрепяно от Албион Патерсън, визионерът-представител в Чили на програмата USAID³, и беше подновено два пъти за общо девет години. Двамата декани, Хулио Кана от Католическия университет и Теодор Шулц от Чикагския университет, показаха забележителен кураж, а професор Ал Харбергер посвети живота си на осъществяването на този така наречен “Чилийски проект”. Забележителният пренос на идеи, който се състоя тогава, създаде най-добрия икономически факултет в Латинска Америка. През 60-те години стотици студенти като мен учеха щателно икономика и откриваха идеите за стопанска политика, основана на индивидуална свобода и частно предприемачество.

Скоро имаше критична маса от пропазарни икономисти с обща диагноза за икономическите проблеми на страната и сходни възгледи за нужните решения. Тъй като идеите имат последици, тази група започна да влияе на обществения дебат и получи названието “чикагските момчета”. Когато получих своята диплома по икономика в Чили през 1970 година реших, че, след 4 години интензивно и заслужаващо си обучение в един факултет, който от интелектуална гледна точка беше един “изцяло притежаван филиал” на Чикагския университет, би било обогатяващо да отида в друг университет за по-нататъшното си обучение. Така, нарушавайки традицията, аз отидох в Харвард за моята магистърска и докторска степен по икономика. Години по-късно, когато вече бях министър, някои вестници започнаха да ме наричат “чикагско момче”, но “харвардски мъж”. Аз наистина се гордея, че съм и двете.

През четирите ми години в Кеймбридж⁴, аз не само задълбочих познанията си по икономика и други обществени науки, но и се потопих в ободряващия климат на свобода в американското общество. В търсене на крайните причини за успеха на Америка, аз станах страстен почитател на бащите-основатели и на техните два завета към света: Декларацията за независимост и Конституцията на републиката. Също така получих дълбоко вдъхновение от трудовете на мислители на свободата като Джон Лок, Адам Смит, Фредерик Бастиа, Фридрих Хайек, Карл Попър, Лудвиг фон Мизес и Милтън Фридман (в чиято книга от 1962 година *Капитализъм и свобода* за първи път

---

¹ Преводът се извършва с разрешението на автора и е дело на Георги Ангелов (george@ime.bg)

² Хосе Пинера има магистърска и докторска степен по икономика от университета *Харвард*.

Като министър на труда и социалното осигуряване на Чили той е архитект на пенсионната реформа и на реформата на трудовия пазар. Като министър на минната дейност прави значителни реформи, установявайки права на собственост в този отрасъл. Хосе Пинера е основател и президент на *Международния център за пенсионна реформа* (www.pensionreform.org), съпредседател на проекта на *Института Сато* за реформа в социалното осигуряване (www.socialsecurity.org), член на Борда на съветниците на *Центъра за търговска политика* (www.freetrade.org) – б.пр.

³ USAID – американска агенция за международно развитие (*United States Agency for International Development*) – б.пр.

⁴ Кеймбридж е район в близост до Бостън, в който се намира *Харвардският университет* – б.пр.

прочетох за идеята за приватизиране на социалното осигуряване). През тези години в мен не само се разви най-силната възможна привързаност към великата страна, в която учех (включително един роден в Америка син), но също така и една пламенна мечта: да допринеса за освобождението на собствената си страна от бедност и всички форми на потисничество чрез фундаментални икономически и политически реформи, основани на индивидуалната свобода.

Междувременно идването на власт на комунизма в Куба и усилията на кубинското правителство да създаде, по думите на Че Гевара, “паралелен Виетнам” в Латинска Америка доведе първо до насилия и тероризъм в Чили, а в крайна сметка - до проваляне на една политическа система, която не можеше да се защитава срещу онези, които не криеха своето презрение към това, което наричаха “буржоазна демокрация”. Скоро след това новата военна хунта, която беше призвана с историческото съгласие на Камарата на представителите от 22 август 1973 година след изобличаване на двадесет конкретни конституционни и правни нарушения на марксисткото правителство, реши да покани “чикагските момчета” да помогнат за възстановяването на съсипаната икономика и истинската революция в Чили започна: радикално, всеобхватно и устойчиво движение към свободни пазари.

Аз пропуснах тази драма в моята страна, но в края на 1974 година се сблъсках с един много труден избор: да остана в Бостън, наслаждавайки се на академичния живот, който обичах толкова много, или да се върна, за да помогна за създаването от пепелта на старата на една нова страна, отдадена на свободата. Когато се върнах знаех, че пътят напред е пълен с опасности и рискове. Почти веднага станах много активен в популяризирането на идеите на свободата в публичния дебат. Две години по-късно, през май 1977 година, изнесох публична реч, в която описах възможното бъдеще за страната, ако бързо се придвижим към икономическа и политическа свобода. На следващия ден бях поканен от президента, генерал Пиночет, когото не бях срещал преди това, за да повторя речта пред него и целия кабинет, и през декември 1978 година станах чилийски министър на труда и социалното осигуряване с две големи цели: създаване на нова социално-осигурителна система и реформиране на негъвкавия и възпрепятстващ заетостта трудов закон в страната.

Моите идеи за социално-осигурителна реформа тогава бяха част от една цялостна визия за свободния пазар и свободното общество в Чили. В министерството събрах един чудесен екип да ми помага в проектирането не само на новата система, но също така и на стратегията за прехода към нея. В продължение на десетилетия тези, които се стремяха към социално-осигурителна реформа се проваляха, защото техните планове бяха частични и с много недостатъци. Аз реших, че ние трябва да “хванем бика за рогата”. Моето мото беше “радикална реформа с консервативно изпълнение”. Спомням си, че често повтарях на екипа си, че няма нищо толкова приятно в живота колкото това да правиш нещо, което останалите смятат за невъзможно. Ние бяхме обединени с вярата в силата на идеите от нашето убеждение, че можем да направим нещо, което ще е от голямо значение за милиони чилийски работници.

През тези две години в министерството разделях моята седемдневна работна седмица поравно между трудната работа с моят екип, усъвършенстващ всеки детайл от проекта на реформата, и обучаването на хората за стойността и логиката на тези идеи. Имах безбройни срещи с работници в цялата страна и започнах седмично триминутно обяснение за реформата в най-гледаното време по една от телевизионните новинарски програми. Тези телевизионни изяви, подкрепящи реформата, бяха жизненоважни за изграждане на популярност на пенсионната реформа сред работниците.

Нека споделя две показателни случки, отнасящи се до изкушенията, които един реформатор среща и трябва да избягва. В един момент изглеждаше много вероятно, че социално-осигурителната реформа в края на краищата ще бъде одобрена, тъй като идеята започна да печели подкрепа отвсякъде. Но някои групи от специални интереси мислеха, че могат да разискват някои компромиси в последната минута. Един ден бях помолен да участвам сам в една среща при затворени врати с главните синдикални

лидери в страната. След една серия от приветствени поздрави техният говорител обясни, че независимо че идеологически са против реформата, те знаят, че е вероятно тя да бъде приета. “Ние дойдохме да ви подсказем, че нашата подкрепа може да ви бъде много полезна в бъдеще. В края на краищата, вие сте млад човек на 30 години, може би с обещаваща политическа кариера пред вас... Така че ние желаем незабавно да ви дадем своята публична подкрепа, ако сте разумен и промените един единствен детайл във вашия проект - вместо да давате на работниците правото да избират администратор на техните индивидуални сметки, това трябва да е изключително решение на ръководителите на синдикатите, към които принадлежат работниците.” Той продължи: “Работниците, господин министър, не знаят как да вземат решения от този вид. Ако може да стигнем до съгласие по това, ние ще сме много радостни да сме ви от полза в бъдеще”.

Трябва да призная, че бях изненадан, не само от наглото естество на предложението, но също и от олимпийското презрение, което показах към свободата и достойнството на работниците. При формулиране на отговор, аз избрах хумористичен тон. “За съжаление, не мога да приема предложението, което ми представихте, защото съм загрижен за спасяването на душите ви”. “Как така, за бога?”, извикаха няколко от тях едновременно. “Точно както го чухте, господа. Както знаем, синдикалното лидерство в нашата страна винаги е било силно политизирано, но не и корумпирано. Ако избирането на администратор става по решение на синдикален лидер – вместо по решение на всеки работник – вие ще бъдете притиснати от такъв натиск, че ще е трудно да поддържате своята честност. Администраторите на пенсии, които биха желали да управляват пенсионните спестявания на големи групи, ще установят, че е много по-евтино да корумпират синдикални лидери, отколкото да се конкурират за сметките на свободния пазар чрез предлагане на по-добра възвръщаемост или по-ниски комисиони. Аз няма да приема това, защото това ще създаде изкушения, с които никой от вас не би искал да се сблъска.” Никой не каза нищо след това и срещата беше безшумно прекратена.

Следващата визита беше от председателите на най-мощните банки в Чили. Те ми казаха, че напълно подкрепят концепцията за частни пенсионни сметки, но искат системата да бъде администрирана от банките. Един от тях дори издигна пламенен аргумент срещу позволяване на “чужди” финансови институции да управляват пенсионните сметки на работниците. Както и със синдикалните лидери, аз обсъдих техните аргументи, но отхвърлих изцяло позицията им. Конкуренцията е жизненоважна за осигуряването на добра услуга. И за мен беше изключено да ограничавам избора на работниците, за да предоставя на чилийските финансови бизнесмени монопол в управлението на системата. Аз знаех, че си създавам неприятели, но няма нищо опасно от размиване на последователността на една реформа, за да се угоди на онези със запазени интереси. Това не е само морална и интелектуална непочтеност, но също така много лоша политика.

Тези две срещи ми напомниха думите на Томас Джеферсън, които са се запечатали в съзнанието ми откакто ги прочетох за първи път: “Винаги, когато човек гледа с копнеж към публичната служба, в неговото поведение започва упадък”. Главната фраза тук е “гледа с копнеж”, с която Джеферсън разграничава необходимата роля на общественика и нелегитимното желание да се задържи службата заради самата нея. Този мъдър човек е видял нуждата за истинско лидерство, за да може една република да оцелее и просперира. Но той също осветява ясно разликата между лидерство и простото желание за власт.

На 4 ноември 1980 година социално-осигурителната реформа, създаваща напълно финансирани индивидуални пенсионни сметки, беше окончателно одобрена. На същия ден Роналд Рейгън беше избран за първи път за президент на САЩ (тук няма някаква огромна пропазарна конспирация; за мен това е само пръстът на Господ, на който ние се уповаваме).

Законът даде на пенсионните компании шест месеца, за да стартират, което би определило 4 май като дата. Изведнъж ме осени една идея: да преместя тържественото

откриване на 1 май, международния ден на труда. Това е дата, която исторически има специално значение за работниците и която, за съжаление, се е превърнала в повод за протести, подхранвани от реториката на класовата борба. Но за Чили в бъдеще аз предвиждах, че този ден ще е ден за празнуване на реформа, която даде свобода и достойнство на работниците. Така беше за последните 21 години и с една средногодишна, над инфлацията, норма на възвръщаемост от 10% от техните сметки, работниците наистина имат причина да празнуват всеки първи май. “Сребърният куршум” за политическото приемане на тази революционна реформа беше да се даде на всеки работник, който вече е в трудовата сила, един напълно свободен избор дали да остане в правителствената система, или да излезе (с облигация за признаване на минали вноски) в новата система. Резултатите са красноречиви: 95% от работниците днес са в системата от частни пенсионни сметки. Така само 5% от тях или са твърде възрастни, за да се местят, или са генетични социалисти (това не е проблем, доколкото те са социалисти с техните собствени пари, а не с тези на останалите).

Останалото е история. Тази “чилийска революция” удвои чилийския исторически темп на икономически растеж (до средно 7% годишно от 1984 година до 1998 година), драстично намали дела на хората, живеещи в бедност и отприщи силите, които доведоха като последица либерална демокрация и върховенство на закона. Чилийският икономически растеж и социални реформи сега са здраво установени, защото те трансформираха манталитета на хората, създавайки по този начин най-успешната латинска икономика и стабилна демокрация. И сега, почти петдесет години след началото на тази обменна програма между един американски и един чилийски университет, друго превъзходно споразумение ще свърже, надявам се, завинаги Чили със САЩ, вече подписаното споразумение за свободна търговия между тези две страни. Както Карл Сандбърг пише, “Нищо не се случва, освен ако преди това не е било мечта”.